
GEOGRAFICKÝ ČASOPIS

52

2000

1

*Antonín Vaishar**

GLOBALIZACE A JEJÍ VLIV NA ROZVOJ BRNA

A.Vaishar: *Globalization and its impact on the development of the city of Brno. Geografický časopis, 52, 1, 2000, 7 refs.*

Problem of globalization, its geographical aspects and consequences for the city of Brno is analyzed in the paper. Main functions of the town and their significance for its position as well as strong and weak aspects within the globalization process are in the center of attention. The question of local and regional identity in the globalisation process is discussed.

Key words: globalization, Brno, urban functions, regional identity

1 GLOBALIZACE A JEJÍ DŮSLEDKY PRO VELKÁ MĚSTA

Cílem tohoto příspěvku je pokus zhodnotit současné a budoucí funkce města Brna z pohledu globalizačních procesů. Jde o výchozí úvahu k této problematice, na niž navázaly detailní analýzy vybraných funkcí města Brna. Celý balík problémů byl předmětem semináře, který proběhl v dubnu 1999 na Útvaru hlavního architekta města Brna. Z tohoto semináře byl vydán sborník s názvem *Město Brno v širších souvislostech*.

Lidstvo od počátku své historie objevovalo nová území, obchodovalo ve stále větších regionálních rámcích a vyvíjelo technologie, umožňující doprovádat osoby i zboží a přenášet informace. V posledním století tempo těchto změn extrémně vzrostlo. V současné době jsme svědky pádu většiny bariér, bránících celosvětovému pohybu informací, zboží či osob. Spolu se železnou oponou se zhroutila nejvýrazněj-

* Ústav geoniky AV ČR, Drobného 28, 602 00 Brno, Česká republika

ší politická bariéra. Informační technologie dovolují kontakt mezi jakýmkoliv dvěma místy na zeměkouli v reálném čase a za reálnou cenu. To se týká i dalších elektronických služeb, například finančních operací. Z národních monopolů se definitivně staly nadnárodní společnosti, jejichž kapitál zasahuje řadu odvětví po celé zeměkouli. Západní Evropa je příkladem odbourávání celních a dalších překážek svobodného obchodu, které vrcholí v zavádění společné měny. Dokonce i poměry při přepravě zboží se změnily natolik, že je mnohdy výhodnější přepravovat výrobky z druhého konce světa než je vyrábět poblíž trhu. Technologické změny dovolily přesunout pracovníky nejprve z primárního, později i sekundárního hospodářského sektoru do terciéru a kvartéru, kde se s globalizací setkávají stále intenzivněji.

Globalizace patří již několik let k frekventovaným pojímům, spojovaným s příchodem nového tisíciletí (Kelly 1999). Lze ji definovat jako proces rušící hranice národních ekonomik a kultur v důsledku možností pohybu informací, financí, zboží a osob v reálném čase po celém světě. Kvalitativní posun od internacionálizace ke globalizaci umožňují zejména moderní informační technologie.

Globalizace spolu s dalšími aktuálními technologickými a společenskými procesy, k nimž v našich podmírkách patří i transformace ekonomického a sociálního mechanismu, vyvolává změny, které staví města před závažné problémy jejich budoucí funkce a prosperity vůbec. S globalizací spojený proces suburbanizace stírá tradiční dělbu funkcí a prostorové hranice mezi jádrem města a zázemím.

Pro významná střediska osídlení globalizace znamená, že přestala být chráněna vzdáleností, politickými hranicemi a informačními bariérami před konkurencí kdekoliv na světě (Jensen et al. 1997). Musí se vyrovnávat s novou realitou, hledat své místo nejen v národním, ale přinejmenším kontinentálním systému osídlení. Řada měst prochází tvrdou restrukturalizací, spojenou s podstatným omezováním industriální funkce a hledáním nových perspektiv v kvartérních aktivitách (vysoké školství a věda, technologické inovace spojené se špičkovým výzkumem, koncentrace finančníctví a mezinárodního obchodu, ovlivňování kultury rozsáhlých regionů atd.). Na druhé straně globalizace otevírá nové, často velmi vzdálené trhy (v hospodářském i kulturním slova smyslu) a tím zvyšuje šance konkurenčeschopných měst.

Jednou z důležitých úloh rozhodujících středisek osídlení v procesu globalizace bude jejich funkce jako center difúze inovace (Bičík 1998). Jde o to, že nejvýznamnější střediska se stávají místy, odkud se prostřednictvím sociálních kontaktů a komunikačních prostředků šíří technologické a informační novinky, stejně jako vzory spotřebitelského chování, čímž globalizace proniká do rurálního prostoru. Proces difúze inovace byl v geografii zkoumán již v 60. letech, ale od dob Hägerstrando-vých se problém kvalitativně posunul od šíření jednotlivých inovací do zázemí k šíření komplexních inovací v globálním měřítku. Místo, jaké dokáže zaujmout to které město v rámci procesu difúze inovace, vypovídá do značné míry i o jeho pozici v rámci globalizačních procesů.

Problém globalizace se stává pro město Brno aktuálním nejen v důsledku obecných trendů, ale i z důvodů konkrétního dopadu očekávaného vstupu České republiky do Evropské unie. Nejde přitom o oněch 55 km, dělících Brno od rakouské hranice, ale o podmínky úplného otevření evropskému trhu a odbourání posledních bariér.

2 GLOBALIZACE V GEOGRAFII

Česká humánní geografie se na rozdíl od světa setkala s problémem globalizace relativně náhle a v kombinaci s problémy transformace. Podobně jsou na tom i další postsocialistické země (Kovács a Wiener 1997). Ačkoliv se jednotlivými aspekty tohoto procesu zabývá prakticky po celá devadesátá léta, nepostavila si dosud globalizaci jako komplexní teoretický problém. Nečiní tak ani tento příspěvek, jehož smyslem je spíše zobecnit některé empirické zkušenosti ze studia globalizace na příkladu jednoho města. Věříme však, že se tento problém dostane do centra pozornosti geografické veřejnosti i u nás, neboť jde o jedno ze širokých polí působnosti pro sociální geografii (Cox 1997).

Především je nutno akceptovat změnu reality. Globalizační procesy spolu se suburbanizací mění náhled na samotnou definici města. Ve středověku byla města určena městskými právy a vymezena hradbami. V době industrializace se ve městech koncentroval průmysl a města se začala od venkova odlišovat rozvinutější infrastrukturou. Později začala v definici města převažovat kriteria funkční - především centrální funkce ve vztahu k zázemí.

Dnes však jsou z velkých měst západu dříve obvyklé centrální služby vymíslované. Především u dálnic a jejich křížovatek se tvoří takzvané průmyslové parky, soustředující především pracovní příležitosti ve výrobních odvětvích a nákupní parky, koncentrující maloobchod a na něj vázané nejrozmanitější služby, a tedy i pracovní příležitosti v nevýrobních odvětvích. S trohou nadsázky lze říci, že tradiční centrální funkce přejímají dálniční křížovatky. Města jako Brno rychle ztrácejí pracovní příležitosti v průmyslu, přestávají být místy nákupů obyvatel širokého zázemí, začínají ztrácet i trvale bydlící obyvatele. Znamená to snad počátek zániku tradičního města?

Věříme, že nikoliv. Město jako Brno si může zachovat svůj význam jako středisko kultury v nejširším slova smyslu, jako intelektuální centrum, jako místo setkávání lidí, názorů a informací. Přitom už ovšem nehraje hlavní úlohu jen materiální substance, ale *genius loci*, to jest duch, spojený s místem. Zdá se, že rozhodující je kontinuita historicko kulturní tradice. Města, která ji mají, ji musejí chránit, města, která ji nemají, musejí hledat jiné nosné aktivity. Uvést definici takového města je ovšem problém, protože městský charakter by pak vyplýval ze všeobecného těžce kvantifikovatelného uznání lidí, že dané místo je městem.

V rámci předmětu humánní geografie by bylo potřebné změnit významnost zaměření pozornosti na jednotlivé jevy a procesy. Platí to například o geografii telekomunikací, které hrají v globalizačním procesu klíčovou úlohu. Možnou otázkou například je, zda mohou moderní telekomunikační prostředky (telefon, fax, mobilní telefon a zejména internet) nahradit individuální fyzické sociální kontakty. Pokud by tomu tak bylo, ztratilo by velkoměsto pravděpodobně nejpodstatnější důvod své moderní existence. Zatím se však lze domnívat, že sociální kontakty tváří v tvář nejsou nahraditelné, a že moderní telekomunikační prostředky tyto fyzické kontakty spíše podporují. Tuto tezi by však bylo nutné prokázat, případně kvantifikovat.

Typickým příkladem nových aspektů studia je maloobchod, konkrétně otázka lokalizace a fungování supermarketů a hypermarketů a jejich globálních i regionálních souvislostí. V odvětví maloobchodu se prosadily tržní a s nimi i globalizační

tendence velmi rychle, ale analogické aspekty lze očekávat i u dalších odvětví ekonomického a společenského života.

Jiným příkladem vývoje předmětu geografického studia je geografie dopravy. Procesy suburbanizace jsou neoddělitelně spojeny s intenzivním využíváním individuálního osobního automobilu. Ať se nám to líbí nebo ne, tato společnost je společností automobilu. Nejde jen o to, že jiné, ekologičtější způsoby dopravy nejsou schopny autu plně konkurovat. Osobní auto se stalo symbolem individuality, majetku, postavení, životního stylu. Z role osobního automobilu a jeho vztahu k úlohám ostatních dopravních prostředků by mělo vycházet i formulování problematiky dopravních aspektů vnějších souvislostí velkoměsta, a tedy i náplň dopravně geografických výzkumů.

Mění se i metody studia. Nejmarkantnější je zvýšení podílu měkkých dat při analýzách. Jednou z příčin je pochopitelně i nedostatek tvrdých dat jako důsledek omezení centrálního zjišťování údajů. Podstatnou změnu však představuje i fakt, že globalizace mění nejen materiální podstatu našich měst, ale i způsob myšlení a způsob života lidí. Proto je nutno stále více pracovat s metodami, které nazýváme metodami behaviorální geografie, a které byly do značné míry převzaty ze sociologie.

Nejdůležitější, ale také nejbolestivější je ovšem nutná změna způsobu myšlení. Jde o to, přestat chápát velkoměsto jako vnitřní organizaci určité omezené lokality, maximálně regionu, ale postavit si otázku fungování jednotlivých funkcí, ale i města jako celku v podmínkách geografického prostoru neomezeného politickými, ekonomickými nebo technickými hranicemi. Aniž bychom podceňovali problematiku vnitřní struktury a fungování města, která je nezbytnou podmínkou pro účinné zapojení do globalizačního procesu, rozhodující pro budoucí prosperitu města je globální pohled.

3 HLAVNÍ FUNKCE MĚSTA BRNA A JEJICH GLOBALIZAČNÍ ASPEKTY

Město Brno má vedle vlastní obytné funkce v současné době následující funkce, jejichž kořeny lze spatřovat v bližší či vzdálenější historii:

- obchod a výstavnictví,
- kulturní, vzdělávací a vědecká funkce,
- průmysl,
- doprava,
- cestovní ruch a rekreace,
- administrativní funkce,
- centrální služby.

3.1 Obchodní funkce

Obchodní funkce je spojena s Brnem od jeho vzniku. Ve středověku se realizovala prostřednictvím práva trhů, udělovaných panovníky. V současné době je reprezentována především činností podniku Brněnské veletrhy a výstavy a.s., který realizuje asi 50 % českého výstavnictví. V současné době představuje brněnský strojírenský

veletrh akci, která stojí v popředí podobných veletrhů v té části Evropy, jejíž trhy jsou nejlépe připraveny na spojení s trhy EU. To je obrovská motivace, uvědomíme-li si, že veletrhy a výstavy jsou výrazně zaměřeny do reálné budoucnosti. Firmy, účastníci se dnes brněnských veletrhů, tak činí proto, že chtějí zítra obchodovat s naší částí Evropy. Lze říci, že brněnské veletrhy jsou jednou z nejcennějších funkcí Brna, které rozhodují o jeho zařazení do mapy významných středoevropských středisek v rámci procesu globalizace. Otázkou však je, nakolik dosáhla tato funkce svého limitu například z hlediska dopravního a dalšího infrastrukturního zabezpečení stávajícího výstaviště a zda se nemůže vynořit konkurent, který postaví výstaviště na "zelené louce", a tedy lépe infrastrukturně vybavené.

Nový majoritní vlastník BVV a.s., kterým je MESSE Düsseldorf GmbH, klade těžiště pozornosti právě na propojení veletržních aktivit s městem a jeho infrastrukturou a s dalšími významnými funkcemi Brna, zejména intelektuální a kulturně historickou.

3.2 Kulturní, vzdělávací a vědecká funkce

Rovněž kulturní, vzdělávací a vědecké funkce Brna jsou dědictvím minulosti. Ve středověku se podobné aktivity realizovaly především v klášterech, kterých byla na území Brna celá řada. Později začala být tato funkce klášterů nahrazována školami. Na šesti brněnských vysokých školách studuje okolo 38 tisíc studentů. Lze předpokládat, že jejich značná část hodlá v Brně zůstat a posílit tak intelektuální potenciál města. Vedle vysokých škol ovšem existuje v Brně i řada vědeckých ústavů včetně jižmoravské základny Akademie věd ČR a jeden z prvních technologických parků v areálu Vysokého učení technického. Devět brněnských profesionálních divadelních scén, řada muzeí, koncertních těles a dalších kulturních institucí doplňuje obraz. Rovněž kultura v nejširším smyslu slova představuje investici do budoucnosti, protože vytváří podhoubí, na kterém jedině se mohou realizovat technologické náplady a marketingové inovace. Její význam nemůže být oceněn finančním ekvivalentem a nemůže tudíž být předmětem pouhé tržní autoregulace. Kulturní a intelektuální funkce Brna jsou pravděpodobně nejcennější kartou města pro budoucnost.

Hodnota univerzitní, vědecké a kulturní funkce města Brna vzhledem ke globalizaci je několikerá. Především jde o to, že tato funkce umožňuje pochopit a vstřebat samotnou podstatu problému v nejrůznějších odvětvích lidské činnosti. Z tohoto hlediska je důležitý nejen počet vysokých škol, fakult a studentů, ale skutečnost, že s výjimkou teologie pokrývají brněnské vysoké školy úplné spektrum vědeckých disciplín. Druhým aspektem je potenciál kontaktů. Vysoké školy, vědecké ústavy, kulturní a sportovní akce jsou místy, kde dochází ke kontaktům se světem, místy, která umožňují výměnu idejí a informací, jejichž prostřednictvím se globalizační procesy realizují. Velmi důležitá je i skutečnost, že vzdělání a kultura v nejširším slova smyslu umožňují vložit do globalizace vlastní příspěvek, a tím se podflet nejen na evropském a světovém globalizačním procesu, ale zároveň prosazovat v něm i vlastní identitu.

3.3 Průmyslová funkce

Průmyslová funkce Brna je mladší. Přesto však je Brno pravděpodobně nejstarším průmyslovým centrem bývalé rakousko - uherské monarchie. Průmysl byl zákla-

dem bouřlivého rozvoje města, přervaného až ztrátou samostatnosti tehdejšího Československa v roce 1938. V současné době jsme svědky podstatného úbytku pracovních příležitostí v průmyslu. I když tento trend včetně pravděpodobného vymíštování podniků do okolí bude ještě nějakou dobu pokračovat, je zachování průmyslu důležité. Aby bylo co prodávat, je nutno vyrábět zboží, které najde uplatnění na trhu. Produkty, které by se mohly uplatnit v globální konkurenci, by měly obsahovat méně materiálu, zato více přidané hodnoty - nápadů a práce. Podstatné bude zcela jistě to, jak se podaří spojit brněnský průmysl s mohutnou vědeckovýzkumnou základnou. Ne nepodstatnou otázkou v této souvislosti je, kde získat finanční prostředky na založení technologicky inovačních výrob, když zahraniční kapitál nemá mnoho chuti umisťovat do České republiky vývoj a s ním související progresivní technologie, zatímco český kapitál - pokud existuje - má spíše spekulativní charakter.

Bohužel se zdá, že Brno ve srovnání s některými jinými českými městy nezachytilo primární příliv zahraničního kapitálu a nevytvořilo případným zahraničním investorem zajímavé nabídky na lokalizaci jejich aktivit ve městě a jeho okolí. Největším zahraničním investorem v brněnském průmyslu je švýcarsko - švédský koncern Asea Brown Boveri (ABB). Tato společnost uzavřela koncem roku 1992 smlouvu o společném podnikání s První brněnskou strojírnou, a.s. (PBS, a.s.) a postupně v ní získala rozhodující podíl. Nejvýznamnější textilní firmou v Brně je Nová Mosilana, a.s., pokračovatelka tradic Mosilany, významného výrobce tkanin z vlny, která v roce 1994 vytvořila společný podnik s největším textilním koncernem v oboru, italským Gaetano Marzotto e Figli vlastnícím 90 % akcií. Dalším větším podnikem s rozhodující účastí zahraničního kapitálu je BMT Brněnská medicínská technika, a.s., vzniklá privatizací s.p. Chirana Brno a odkupem 70 % akcií německou firmou MMM Mnichov. V poslední době se v Brně v návaznosti na technologický park a VUT etablovala americká firma LEXMARK, jeden z nejvýznamnějších výrobců tiskáren k osobním počítačům.

3.4 Dopravní funkce

Rovněž dopravní funkce Brna je historickou kategorií, vyplývající z výhodné polohy, která byla hlavním motivačním faktorem vzniku města. Brno leží na důležitých evropských dopravních směrech ze severozápadu na jihovýchod (od Baltského či Severního moře k moři Černému) a z jihu na sever (od Jadranu či Středozemního moře do Pobaltí). Význam západovýchodního směru po rozdělení Československa naopak poklesl. Město je důležitou dálniční křižovatkou a stane se důležitým uzlem expresních železnic přednostně ve směru Berlín - Praha - Brno - Vídeň.

Jistý potenciál představuje brněnské letiště, které je v současné době využíváno pouze k charterovým letům za rekreaci nebo v době veletrhů. Vzhledem k tomu, že by Brno mělo rozvíjet především vysokoškolsko - vědecko - kulturní funkci spolu s funkcí veletržní, je pravidelné letecké spojení nutné, aby se město vůbec dostalo na seznam měst, které jsou pracovníci jistých kategorií ochotni navštívit. Vzhledem k velikosti České republiky a umístění Brna není zřízení vnitrostátních linek reálné. Proto by bylo vhodné zřídit pravidelný spoj na některé z významných evropských letišť, odkud by byly připoje do většiny významných světových destinací. V současné době se po několika jiných pokusech jako takové letiště rýsuje Mnichov.

3.5 Funkce cestovního ruchu

Brno není tradičním rekreačním centrem. Přesto může sehrát významnou funkci v mezinárodním cestovním ruchu. Jde především o kongresovou turistiku, pořádání vědeckých, kulturních a sportovních akcí evropského nebo světového významu. Tradiční je v tomto směru například Masarykův okruh, který pravidelně pořádá mistrovství Evropy i světa v motoristických soutěžích. Je ovšem otázka, nakolik je tato velmi specifická atraktivita spojována s Brnem, využívá jeho infrastrukturu a přináší městu aktiva. Našla by se však i celá řada dalších událostí a akcí podobného významu. Brno může sehrát důležitou úlohu i jako východiště do turisticky významných oblastí v jeho zázemí (Moravský kras, slavkovské bojiště, vinorodá jižní Morava či příjemná Českomoravská vrchovina). Samotné město nedisponuje příliš mnoha historickými památkami evropského významu. Jeho postavení v evropské architektuře bylo vybudováno v době mezi světovými válkami, kdy v Brně nalezla vhodné uplatnění řada progresivních architektů. Tyto urbanistické hodnoty, z nichž světově nejznámější je vila Tugendhat, však jsou zbytečně samotným Brnem podceňovány.

Je zřejmé, že Brno má poměrně značný potenciál rozvoje cestovního ruchu v globálním měřítku, ale také to, že tento potenciál je využit jen velmi málo. Na příkladě cestovního ruchu lze ilustrovat, co chybí pro lepší prosazení Brna v rámci globalizace i v jiných odvětvích. Především jde o nedostatečnou infrastrukturu. Prakticky každá aktivita, chce-li se uplatnit v procesu globalizace, musí být zajištěna technickou infrastrukturou, dopravní infrastrukturou a službami v náležité kvalitě a struktuře. Druhým velice závažným problémem je komplexnost nabídky a provázanost funkcí. Je nedostatečné nabízet zákazníkům izolované atraktivity, je nutno přicházet s celými dokonale propojenými balíky nabídek. Dalším problémem je psychologie lidí, kteří byli zvyklí pracovat jako zaměstnanci se širokými sociálními právy a nejsou zvyklí sloužit, což je však pro cestovní ruch naprostě nezbytné. Rozšířil se také nebezpečný omyl, že v tržní ekonomice je rozhodující kvalitní produkt a konkurenčeschopná cena. Ve skutečnosti jde o nezbytné předpoklady, ale nejzávažnějším faktorem úspěchu je reklama a marketing, což zatím dobrě neumíme. Posledním, ale často nejzávažnějším problémem je stav české justice a finančního systému. Bez elementárních právních jistot nelze úspěšně podnikat v cestovním ruchu ani v žádém jiném odvětví.

3.6 Administrativní funkce

Brno je hlavním městem české justice. Je zde umístěn Ústavní soud ČR, Nejvyšší soud ČR, Nejvyšší státní zastupitelství ČR. Z celostátních institucí je důležitý ještě Úřad pro ochranu hospodářské soutěže. Brno je historickým hlavním městem Moravy, jejíž revitalizace jako územní administrativní jednotky není v současné době reálná především z důvodu neprůchodnosti na Moravě samotné. Z pohledu globalizace je to ovšem nevýhoda, neboť Morava (stejně jako Čechy) by mohla vytvořit region, odpovídající počtem obyvatel srovnatelným regionům v zemích EU.

Naproti tomu v roce 2000 by mělo vstoupit v platnost nové administrativní členění České republiky. Brno bude střediskem jednoho z velkých územně správních celků (krajů), jehož předpokládaná rozloha je však pochopitelně menší než regionální dosah všech hlavních brněnských funkcí. I v takto omezeném rozsahu však vytvoření

VÚSC zlepší podmínky pro konkrétní spolupráci s regiony zemí EU. Bohužel jde o řešení velmi polovičaté, protože pro spolupráci s EU budou muset být vytvořeny územní jednotky, které by svou velikostí a počtem obyvatel odpovídaly regionům NUTS2. V případě Brna jde o region Jihovýchod, v němž se má spojit region brněnský s jihlavským.

3.7 Centrální funkce ve vztahu k zázemí

Brno je pochopitelně rovněž střediskem služeb a pracovních příležitostí pro relativně široké zázemí. Počet obyvatel, zdržujících se ve městě v pracovních dnech, může být reálně okolo 450 tisíc osob, v době významných veletrhů může vyšplhat až k půl milionu. Jako středisko služeb se Brno stává spíše objektem globalizace. Na jeho periferii vyrostla řada hypermarketů, které jsou součástí velkých řetězců mezinárodních firem, a které na sebe strhávají stále větší podíl obratu brněnského obchodu. Existence těchto zařízení zvětšuje spádové zázemí brněnského uzlu.

Vedle městotvorných funkcí je ovšem nutno počítat i s funkcemi městoobslužnými. Prakticky každá z uvedených funkcí má i svou městoobslužnou složku - poskytuje pracovní příležitosti a služby místnímu obyvatelstvu a podílí se na zajištění chodu města. I když městooblužné funkce nejsou rozhodující pro získání odpovídajícího postavení města v globalizačních procesech, jsou nezbytné pro jeho udržení. Jen dobré fungující městský organismus může zajistit optimální fungování městotvorných funkcí. Jeden příklad za všechny: Bezesporu celosvětově významná kulturní funkce Prahy je dnes stále více ohrožována tak banálním problémem, jako je neschopnost zajistit poctivé fungování taxislužby.

V případě Brna jednoznačně nabývá na významu funkce univerzitního a intelektuálního střediska a její potenciální propojení s ostatními funkcemi a společenskou praxí věbec. Důležitá je i funkce města jako historického centra s potenciálem cestovního ruchu zejména kongresové, poznávací, případně i sportovní turistiky. Protože obě tyto funkce jsou velmi dynamické, je podstatná funkce dopravní, oproti minulosťi však s důrazem na dopravu osobní vyššího standardu a na telekomunikace. Průmyslová funkce je žádoucí do té míry, pokud bude nositelem progresivních technologií a bude schopna propojit se s místními vědeckými kapacitami. Podobně je na tom i funkce veletržní. Pokud se nedokáže ještě více propojit s městem a jeho kulturním a intelektuálním potenciálem, může být rovněž přenesena ke křižovatce dálnic, jak se to stalo v Lipsku, nebo i zaniknout. Na ostatní funkce lze pohlížet jako na doplňkové a jejich smyslem bude především zajištění potřeb města a jeho okolí.

4 SILNÉ A SLABÉ STRÁNKY BRNA V PROCESU GLOBALIZACE

Systémem středisek osídlení středovýchodní Evropy se zabýval Grimm (1994). Podle jeho studie, hodnotící řadu funkcí, má Brno (pochopitelně po Praze) výlučné postavení v sídelním systému České republiky. Jeho pozice je srovnatelná s významem hlavních měst malých východoevropských států (Vilnius, Riga, Tallinn, Bratislava, Ljubljana, Zagreb, Kišiňov) nebo dalších významných středisek, jakými jsou například Oděsa, Lvov, Cluj, Gdańsk, Štětí, Poznaň, Krakov nebo Katovice.

Brno ovšem má v obecném globalizačním úsilí i některá pasiva. Jedním z nich je charakter regionu, v němž se město nachází. Vyjdeme-li ze skutečnosti, že západní polovina České republiky nasává daleko intenzivněji inovační podněty ze západu než

polovina východní a že jižní polovina území České republiky je podstatně rurálnější než polovina severní, nachází se Brno právě v nejméně výhodném kvadrantu státu. Výhodou tohoto regionu je méně narušené životní prostředí a vyšší úroveň sociální kontroly, která brání pronikání negativních prvků spojených s globalizací (příkladem mohou být drogy). Na druhé straně je však takové prostředí rezistentní i vůči ostatním aspektům globalizace a může působit retardáčně. Jinou nevýhodou může být vnitřní struktura města zděděná z dřívějších dob a vyžadující značné zásahy, aby byla schopna vstřebat globalizační podněty.

Rozhodujícím faktorem budoucnosti Brna jsou nicméně lidé. V úrovni kvalifikace svých obyvatel je Brno srovnatelné s většinou předních evropských měst. Poněkud horší je stav myslí, zděděný z dob nedávno minulých. Přežívající psychologie "socialistických" vztahů v kombinaci s neomezeným liberalismem prvních porevolučních let je vážným problémem, který je ještě umocněn nedokonalostí a neprůchodností práva. V tom je ovšem Brno na stejně lodi s ostatními českými městy a pravděpodobně i s městy ostatních postsocialistických zemí.

Na základě zkušeností ze západních měst můžeme soudit, že velmi podstatné je koncepční řízení města, které by mělo vycházet z vize o jeho budoucí roli. I v této sféře bylo nejprve nutno přehodnotit teze o tržní autoregulaci. V této době rozvíjí brněnský magistrát spolu s útvarem hlavního architekta aktivitu, která se nazývá Strategie pro Brno. Smyslem této aktivity je, aby se co možná nejvíce brněnských odborníků vyjádřilo k základním tezím budoucnosti Brna. Tak by měl vzniknout podklad pro stanovení vize, z níž by vycházelo přepracování směrného územního plánu.

Integrace nových zemí do EU bývá často započata formováním takzvaných euroregionů na hranicích členských a nečlenských států. I když zformování skutečně fungujícího euroregionu není ani pro zakládající členy EU jednoduché, je tato cesta podporována v duchu přeměny (západní a střední) Evropy v kontinent regionů. Pro Brno se rýsovala možnost úzké spolupráce s Vídni a Bratislavou (a maďarským Györem). Bohužel pro nepřipravenost české strany jsme byli z tohoto projektu v první fázi vytlačeni Budapešti. V současné době existují jisté snahy spíše o rozvoj dvoustranné spolupráce s Vídni či Dolními Rakousy.

5 GLOBALIZACE A ZACHOVÁNÍ IDENTITY

Globalizační tendence pronikají do současného života neodvratně zejména díky rozvoji informačních a dopravních technologií, ale i v důsledku politických změn. Prinášejí pozitivní, ale i negativní dopady. V souvislosti s tím vzniká otázka, je-li nevyhnutelné globalizaci vždy a za všech okolností podléhat. Tento problém by bylo možno dobře ilustrovat na příkladu pronikání řetězců velkých mezinárodních firem do maloobchodního podnikání. V této souvislosti bude nutno položit si řadu otázek. Je pronikání velkých řetězců zákonité a nezvratné nebo se mu lze efektivně bránit? Chceme se vůbec bránit? Tvoří hypermarkety na okrajích měst konkurenci v pravém slova smyslu pro supermarkety v centrech a drobné obchody v obytných okrscích nebo by měli dosavadní obchodníci pochopit, že musejí hledat realizaci v těch segmentech trhu, který hypermarkety nepokrývají?

Domníváme se, že existují situace a aspekty, kdy bychom měli bránit lokální, regionální a národní zájmy. Demonstrace a rozbíjení výkladu obchodů typu *fast food*

však zřejmě nepředstavují tu správnou cestu. Podstatné je moci nabídnout vlastní konkurenceschopné produkty. Takové produkty (může jít nejen o materiální zboží, ale také o produkty ze sféry kultury, vědy, informací a podobně) je ovšem nutno nejen mít, ale také realizovat na trhu, což je podstatně těžší. A právě v tomto okamžiku je vhodná a potřebná pomoc obcí, měst, státu a dalších subjektů.

Jednou z nejúčinnějších cest, jak si zachovat identitu i v období globalizace, je rozvoj každodenní demokracie. Máme na mysli takovou formu demokracie, která není odkázána na pouhé hlasování při volbách, ale prosazuje se v běžném životě občanů. Jde o různé varianty spolkové, kulturní, vzdělávací a další činnosti, vycházející zdola a schopné prosazovat zájmy jednotlivých skupin občanů formou dialogu s výkonnou i zákonodárnou mocí především na lokální, ale v některých případech i na vyšší úrovni. V podpoře spolkové činnosti ze strany komunálních orgánů a institucí lze spatřovat jeden z nejpodstatnějších, ne-li vůbec nejpodstatnější úkol samospráv. Přitom je třeba překonávat poměrně silnou nechuť ke sdružování občanů, která vznikla jako reakce na "dobrovolně povinné", a tedy často jen formální sdružování za socialismu.

Ve vztahu ke globalizaci tedy nejde o to, abychom se snažili nejakým způsobem bránit pronikání jejich projevů do našeho života, což není reálné. Jde naopak o to, být schopni postavit vlastní alternativu proti nepříznivým vlivům globalizace. Učinnou cestou takové obrany je rozvoj každodenní demokracie, podporující identitu lokálních, regionálních i národních komunit.

S tím ovšem souvisí i vztah mezi mobilitou a stabilitou zejména vzdělané složky populace. Na jedné straně je citový vztah vzdělanostních elit ke svému městu stimulačním faktorem pro prosperitu. Na druhé straně může přinášet motivační faktory i mobilita, která umožnuje přijímat a přenášet nové myšlenky a obohatovat místní týmy odborníků a novou krev. Pozitivní je zajisté okolnost, že dnešní vzdělaní lidé mohou získávat zkušenosti v celém světě a případně se opět vracet. Není zřejmě možné absolutizovat ani stabilitu ani mobilitu. Ukazuje se, že optimální je určitá úroveň výměny lidí.

LITERATURA

- BIČÍK, I. (1998). Globalizace současného světa. *Geografické rozhledy*, 8, 3, 2-4
- COX, K. (1997). *Spaces of globalization: reasserting the power of the local*. New York (Guilford Press).
- GRIMM, F. (1994). *Zentrensysteme als Träger der Raumentwicklung in Mittel- und Osteuropa*. Befräge zur regionalen Geographic, 37. Leipzig (Institut für Länderkunde).
- JENSEN-BUTLER, C., SCHACHAR, A., VAN WEESEP, J. (1999). *European Cities in Competition*. Avebury (Aldershot).
- KELLY, P. F. (1999). The Geographies and Politics of Globalization. *Progress in Human Geography*, 23, 379-400.
- KOVÁCS, Z., WIESSNER, R. (1997). Prozesse und Perspektiven der Stadtentwicklung in Ostmitteleuropa. *Münchener Geographische Hefte*, 76.
- VAISHAR, A., ZAPLETALOVÁ, J. (1999). *Město Brno v širších souvislostech*. Brno (REGIOGRAPH).

Antonín Vaishar

GLOBALIZATION AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF THE CITY OF BRNO

It is possible to define globalization as a process of crossing the frontiers of national economies and cultures as a result of the possible move of the information, finance, products, and people on a global scale in real time. This process causes that city regions face important problems of changes of their programme orientation and inner structure. In this part of Europe, the process of globalization is connected with transformation of economy and society. These conditions are specificity in comparison with running the process in other parts of the world. Globalization means not only opening to competition on a global scale, but also a chance of global application of one's own products and ideas.

The Brno branch of the Institute of Geonics of the Czech Academy of Sciences began to study how globalization can influence the city of Brno from the point of view of carrying functions of the city. It seems necessary to work out some new problems theoretically - not only geographical theory of globalization in conditions of transition from centrally planned to market economy, but also, geographical theory of telecommunications - and to revise geographical theory of retail trade, etc. Progress in methodology is inevitable. Behavioural geography is expected to gain more importance. It will be necessary to modify also the view of the city and its definition in connection with undergoing process of suburbanization. Among practical questions there also exists the possibility of keeping national and regional identity in conditions of globalization, new possibilities of the city management in changing conditions - also in connection with expected admission to the European Union, etc.

In terms of Brno, attention was paid mainly to trade (trade-fair), intellectual (universities, scientific research, culture), industrial, transport, tourist, administrative functions. Functioning of the city and its region must be inevitably in line with its external functions.

The biggest perspective must be seen in intellectual function that is realized by means of six universities with 38,000 students, scientific and technological base, theatres and other cultural attractions. Development of other functions should be connected with this primary function. This concerns trade-fairs, industry, transport, and tourism. Intellectual potential of Brno is strong enough to realize signified direction. The main barrier is especially in the way of thinking. This is rooted in the disastrous combination of employees approach inherited from socialism and unrestricted liberalism of the first Czech right governments. The situation of Brno in the least progressive square of the Czech Republic is disadvantageous as well. The vision of the main subjects, which is worked on in the project *Strategy for Brno*, seems the most significant.

Translated by the author